

MIG OG ANTIKKEN

Synger Orfeus endnu?

Første gang, jeg stødte på Orfeus, var i forbindelse med den obligatoriske dansk-historie-opgave i 1.g, hvor jeg arbejdede med Platon som filosofisk eklektiker. Min opgave handlede om, hvordan Platon sammenkoblede forskellige forestillinger til én filosofi, hans filosofi. Konklusionen blev bl.a. at Platon var inspireret af pythagoræiske og orfiske dualisme-forestillinger. I mit arbejde med orfismen mødte jeg for første gang Orfeus og myterne om ham. Jeg blev utroligt inspireret af denne mytiske skikkelse og kulten, der opstod omkring ham. I en oldtidskundskabslektion i 2.g blev en klasses Diskussion ført i en retning, som endte i Orfeus og Eurydike-myten. Her oplivede min interesse for Orfeus og orfismen på ny. For nylig så jeg den nyere dansk-producerede film *Reconstruction* (2003), som uden tvivl kan ses i en Orfeus og Eurydike-allegori. Filmen er et fragmenteret kærlighedsdrama, hvor hovedpersonen Alex, spillet af Nikolaj Lie Kaas, pendler mellem tre tider og flere kvinder. Han er forelsket i kvinden Aimé, som han møder i brudstykker gennem den splittede fortælling. Alex har svært ved at finde hoved og hale i tilværelsen, ligesom tilskueren har svært ved at finde hoved og hale i filmens kronologi. Til sidst i filmen vender han sig om efter Aimé, som i samme øjeblik er forvundet. Væk. Fortabt. Af lyst og undren fik jeg appetit på at undersøge Orfeus og orfismen yderligere. Derfor var jeg ikke i tvivl om, hvad mit essay skulle handle om, da min old-lærer præsenterede denne opgave for klassen. Interessant er det, at en oldgammel myte kan være til kunstnerisk inspiration for en film i vores højteknologiske samfund. Ydermere er det virkelig spændende, hvordan en mytisk person kan være inspirationskilde til en åndelig bevægelse, orfismen, som gennem pythagoræisme og platonisme fik stor indflydelse på den hellenistiske tankegang, og dermed Europas åndsliv. Jeg synes, det er ufatteligt vigtigt ikke at glemme den europæiske fortid og de antikke livsanskuelser. Fortiden er fundamentet for nutiden og fremtiden, og de må vi aldrig glemme!

Orfeus kunne spille lyre og synge som ingen anden. Han kunne tryllebinde skovens dyr og overvælde selv guderne med sine sangergaver. Ifølge myterne var Orfeus søn af Apollon,

solens og kunstens gud, og musen Kalliope. Han stammede fra Thrakien. Myterne om Orfeus kendes fra o. 500 f.Kr. og centrerer sig omkring hans dybe kærlighed til sin kone, Eurydike, og hans død. Kort tid efter det forelskede par, Orfeus og Eurydike, giftedes, blev Eurydike bidt af en giftslange, hvis gift slog hende ihjel. Orfeus sang i sin sorg så inderligt, at selv underverdenens Hades blev rørt og lod ham nedstige til underverdenen for at hente hende tilbage til livet. Hades stillede den betingelse, at Orfeus ikke måtte vende sig efter hende, før de nåede livets lys. Mytens ældste udgaver beretter om, at planen lykkedes, men i 400-tallet f.Kr. overtog den version – som er den mest kendte – hvor Orfeus vendte sig efter Eurydike, hvorefter hun sank tilbage til underverdenen – nøjagtig som i *Reconstruction* hvor Aimé forsvinder, idet Alex vender sig efter hende. Efter tabet af sin elskede Eurydike besluttede Orfeus sig for at trække sig tilbage til skovene, hvor hans sorgfulde sange fortryllede de vilde dyr og sågar bevægede de kolde sten og klipper. I skoven fik en flok berusede og lystige kvinder fra Thrakien øje på den sørgende Orfeus. De ville have ham, men da Orfeus flygtede, idet han ikke ville have andre end sin elskede Eurydike, sønderrev kvinderne hans legeme og smed hans hoved i havet. Det levende hoved strandede på øen Lesbos, hvor det til stadighed sang og profeterede.

Orfeus har ikke kun været genstand for kunstnerisk inspiration, som i *Reconstruction*, men også åndelige, religiøse og filosofiske retninger. Orfismen er betegnelsen på en mysteriereligiøs sekt, som fandtes omkring 500 f.Kr. Retningen dyrkede Orfeus som en profet og havde en alternativ mytologi og kosmogoni. Det har været diskuteret, om orfismen var andet end en litterær strømning, men arkæologiske udgravninger og antropologiske undersøgelser påviser, at orfiske miljøer *har* eksisteret. Man har bl.a. fundet en bentavle fra Olbia med en orfisk indskrift sigende "LIV-DØD-LIV-SANDHED-DIONYSOS-ORFIKERE". Orfismen havde den græske vingud Dionysos som den øverste gud, hvilket afviger fra den "officielle" græske mytologi; af disse grunde kan man vel bruge det moderne udtryk "subkultur" om orfikernes religiøse fællesskab? I en apokryf, orfisk skabelsesmyte blev Dionysos kidnappet og bortført af titanerne, som rev hans legeme itu og åd ham. Kun gudens hjerte blev reddet, og det slugte Zeus, hvorefter han gjorde Semele gravid med det; Dionysos blev genfødt. Zeus brugte lyn til at brænde titanerne for deres gerninger, og af asken – dels fra titanerne, dels fra den fortærede Dionysos – opstod mennesket. Af den grund har menneskene medfødt både titanisk

og dionysisk natur i sig. Målet med livet er at skille sig af med den titaniske natur og befri den guddommelige, dionysiske natur; dette kan vel betegnes som frelse for orfikerne?

I orfismen udspringer de tidligste græske tegn på opfattelsen af mennesket som et dualistisk væsen; en todelt skabning, bestående af et legeme og en sjæl. Denne forestilling fremkommer også af den orfiske indskrift nævnt tidligere i teksten. Legemet betragtes som sjælens midlertidige fængsel, idet legemet er forgængeligt og sjælen udødelig. Gennem askese kan man skille sig af med den titaniske natur og frigøre sjælen fra legemet, men lutringsprocessen er mere kompleks end som så, da orfikerne også troede på sjælevandring. For fuldbyrdet at befri den dionysiske natur må sjælen vandre gennem talrige menneske- og dyrelegemer.

Det store spørgsmål er, om Orfeus udelukkende er en mytisk person, eller om en historiske Orfeus også har haft sin gang på denne jord? Ingen kender det sande svar, og forskerne er uenige. Utænkeligt er det bestemt ikke, at Orfeus som mytisk sangerskikkelse er udsprunget af en historisk person med vokal kunnen. Mindre tænkeligt er det dog, at det er denne "Orfeus" i egen person – som ifølge nogle historiebøger – startede den orfiske retning. Der er imidlertid ingen tvivl om, at "orfisme" etymologisk er afledt af Orfeus, og derfor må Orfeus – i mytisk eller historisk skikkelse – være beslægtet med retningen. Nærtliggende er det at antage, at Orfeus som mytisk person med sine mytiske bedrifter, der leder tankerne i retning af sjælevandring og dualisme, har været inspirationskilde for de mænd, der startede den orfiske retning.

Man kan antage, at orfismens forestilling om, at sjælen er adskilt fra legemet og derfor kan forlade den midlertidigt og tilmed overleve legemets død, kan være opstået via indflydelse fra shamanistiske kulturer i Skythien og Thrakien. I den antikke, græske verden findes adskillige eksempler på sjælerejser guder, mennesker og dyr imellem, og især Herodots Historie vidner om sådanne forestillinger. I Herodots fjerde bog beretter han om den thrakiske gud Zalmoxis, hvis religion indbefattede forestillinger om et bedre liv efter døden; en tanke som ikke er langt fra orfismen. Shamanismen menes at være opstået under påvirkning fra indisk buddhismen; *shaman* stammer fra det indiske ord *śrāmana* og betyder noget i retning af "ekstatisk spåmand". Disse paralleller er svære at bevise, men interessante at undersøge. Antages det, at orfismen er opstået under indflydelse fra shamanismen, og shamanismen

stammer fra indisk buddhisme, og orfisme – sammen med pythagoræisme – har inspireret Platon, og kristendommen er inspireret af det platoniske, forefindes en faktisk bro mellem buddhistiske og kristne forestillinger. Interessant?

Orfismen er en afart af Dionysos-kultiske strømninger, som spændte vidt over det græsktalende område. Euripides skriver i et af sine værker om en flok Dionysos-besatte kvinder, som flåede en mand levende i deres berusede lidenskab til guden. Dette var en del af det såkaldte bakkantiske ritual (afledt af latinsk *Bacchus*, Dionysos), hvor man skulle forlade civilisationen, dræber med bare knyttnæver og æde rå kød. Euripides' historie leder tankerne mod Orfeus, som også blev revet i stykker af lystige kvinder, ligesom Dionysos blev det af titanerne. Igen er der belæg for at betegne det orfiske fællesskab som en oldgræsk subkultur, idet orfikerne ikke skulle gennemleve dette bakkantiske ritual, men derimod – diametralt modsat – skulle leve et liv i askese. Måske kan det betyde, at målet indenfor Dionysos-kulten var det samme, nemlig at befri det dionysiske, men vejen dertil blev defineret forskelligt? Jeg finder det paradoksalt, at orfikerne havde vinguden Dionysos som øverste gud, når de levede et asketisk liv. Dette står i skarp kontrast til de mange bakkanaler, samtidens Dionysos-dyrkere afholdt til gudens ære.

Dualismen, i den orfiske afskygning, adopterede kristendommen; det blev senere en essentiel forudsætning for kristendommens udvikling. Dette er ét eksempel – af mange – på kristendommens interessante flirt med det kætterske, hvilket især florerede under renæssancens. I renæssancen var Orfeus – på linje med bl.a. Platon og Pythagoras – en af de store "esoterikere", som blev dyrket i den kristne ånd; i tidlig kristen kunst blev han sågar fremstillet som en forløber for eller parallel til selveste Kristus. Både i orfismen og i kristendommen findes tanken om et forgængeligt legeme og en evig sjæl; mennesket er syndigt (titanisk) og skal søge frelse (befri det dionysiske); "fri os fra det onde". I orfismen kan man betragte sjælevandringen mod det guddommelige, dionysiske som en stræben efter paradys i kristendommen. Orfikernes asketiske livsholdning findes i sammenlignelige former også i kristendommen og især katolicismen. Trods markante teologiske forskelle kan man – på den baggrund – sammenkoble orfismen med kristendommen på det åndelige plan; Orfeus er således – jf. den tidlige maleriske fremstilling – en slags forløber for Kristus, og orfismen en form for forløber til kristendommen.

Indirekte – gennem kristendommen – har den orfiske tro på dualisme haft en enorm betydning for europæisk og dermed dansk åndsliv og livsfortællelse. Måske fylder tanken mere i vores kultur-kristne hverdag, end vi umiddelbart vedkender os? Orfeus – og hans symbolske, metafysiske betydning – har været genstand for såvel kunstnerisk som åndelig opblomstring gennem historien. Hvem ved? Måske synger Orfeus endnu? Synger som en kulturel og åndelig reminder om vores eksistentielle grundlag fra fortiden, som uundgåeligt er en fundamental del af vores nutid og vil forsat være det i fremtiden.